

WIELKOPIĄTKOWA EKTENIA NA TLE
DWUDZIESTOWIECZNYCH REFORM LITURGICZNYCH

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

W POSZUKIWANIU KOŚCIOŁA CHRYSZTUSOWEGO

VI

REDAKTOR SERII

Dawid Mielnik

Dawid Mielnik

Wielkopiątkowa ektenia na tle
dwudziestowiecznych reform liturgicznych
w świetle zasady *lex orandi – lex credendi*

Wydawnictwo KUL

Recenzenci

prof. dr hab. Artur Andrzejuk, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
dr hab. Monika Komsta, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Opracowanie redakcyjne
Dawid Mielnik

Opracowanie komputerowe
Dawid Mielnik

Projekt okładki i stron tytułowych
Dawid Mielnik

Wykorzystane materiały graficzne
PhotoMIX-Company; pixabay.com

Opracowanie indeksów
Dawid Mielnik

Korekta tłumaczenia streszczenia i spisu treści
Maria Kantor

© Copyright by Wydawnictwo KUL, Lublin 2022

ISBN książki: 978-83-8288-033-5
ISBN serii: 978-83-8061-896-1

Wydawnictwo KUL, ul. Konstantynów 1 H, 20-708 Lublin
tel. 0-81 740-93-40
e-mail: wydawnictwo@kul.lublin.pl
[http:// wydawnictwo.kul.lublin.pl](http://wydawnictwo.kul.lublin.pl)

Druk i oprawa: volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. ks. Witolda 7-9, 71-063 Szczecin,
tel. 91 812 09 08, e-mail: druk@volumina.pl

„Oramus pro nobis in omni gradu Ecclesiae, et pro neophytis,
et pro gentilibus, pro Judaeis, pro haereticis, et schismaticis,
ut Christus gratiam suam eis infundat, et ad fidem convertat: Christus enim
oravit pro inimicis et amicis, ideo Ecclesia statim similiter orat pro omnibus”

Durandus, *Rationale Divinorum Officiorum*

Wprowadzenie

2007 rok dla wielu tradycyjnych katolików był czasem szczególnej wdzięczności dla Benedykta XVI, który zdecydował się na danie szerszego dostępu do skarbca Kościoła w postaci możliwości swobodnej celebracji tradycyjnej Mszy Świętej, według stanu ksiąg liturgicznych obowiązującego w 1962 roku¹. Ta okoliczność spowodowała jednak pewien problem. Otóż zgoda na swobodne posługiwanie się Mszą Jana XXIII doprowadziła do sytuacji, w której w przypadku celebracji liturgii Wielkiego Piątku należało odmawiać modlitwy właśnie według tekstu intencji obowiązującego w 1962 roku. Wtedy zaś Kościół modlił się specyficznymi słowami, które z dzisiejszego punktu widzenia przez niektórych uważane są za dyskryminacyjne i obraźliwe. Ze względu na prowadzony dialog z judaizmem Benedykt XVI zdecydował się na interwencję. W 2008 roku wydał specjalną notę wprowadzającą nowy tekst oracji za żydów². Oznaczało to, że księża celebrujący według ksiąg liturgicznych z 1962 roku byli zobowiązani w przypadku modlitwy za żydów zaniechać odmawiania oracji z Mszału Jana XXIII, a zastąpić ją wariantem Benedykta XVI.

Ten epizod pokazuje, jak bardzo problematyczna dla niektórych jest modlitwa wiernych odmawiana w Wielki Piątek w Kościele katolickim. Katolicy uczestniczący w wielkopiątkowych celebracjach we współczesnych czasach naj-

¹ Zob. Benedictus XVI, „Litterae apostolicae De usu extraordinario antiquae formae Ritus Romani *Summorum Pontificum*”, *Acta Apostolicae Sedis* 99/9 (2007) 777–781. Wskutek ostatniego dokumentu Franciszka stan prawny wprowadzony przez Benedykta XVI przestał być aktualny. Odnosnie do statusu Mszału Jana XXIII oraz historii jego przywracania, zob. D. Mielnik, „Czy mszał Jana XXIII został kiedykolwiek zakazany?”, *Teologia Młodych* 6 (2017) 29–39; D. Mielnik, „Droga do *Summorum Pontificum*. Kolejne regulacje Kościoła w zakresie dostępu do tradycyjnych obrzędów liturgicznych rytu rzymskiego w świetle oceny teologicznej i filozoficznej”, *Studia Bydgoskie* 11 (2017) 213–224.

² W niniejszym opracowaniu wyraz „żyd” pisany będzie małą literą ze względu, które bardzo szczegółowo zostaną wytłumaczone na dalszym etapie analiz. W tym miejscu należy tylko zauważyć, że zapis tego terminu wielką literą byłby po prostu błędny z punktu widzenia poprawności językowej.

częściej nie są świadomi daleko idących zmian, do jakich doszło w ciągu kolejnych lat, począwszy od pontyfikatu Piusa XII. Chociaż dokument z 1955 roku zatytułowany *Ordo Hebdomadae Sanctae Instauratus*³ teoretycznie nie zmieniał wiele, to jednak forma wielkopiątkowych modlitw ustalona w tym piśmie nie przetrwała długo, ponieważ już na początku pontyfikatu Jana XXIII doszło do dalszych zmian przypieczętowanych najpierw publikacją *Variationes in ordinem Hebdomadae Sanctae inducendae*, a następnie wydaniem odnowionego Mszału Rzymskiego w 1970 roku. Jednak nawet zupełne odnowienie liturgii rzymskiej nie wyhamowało dokonujących się reform i także w trzeciej edycji typicznej Mszału Pawła VI z 2002 roku wprowadzono dalsze modyfikacje.

Należy domniemywać, że często dokonywane zmiany nie były przypadkowe i skoro reformatory, zamiast ustalić jedną stałą wersję tekstu, zdecydowali się na stopniowe modyfikacje, musiała się za tym kryć jakaś określona intencja. Jednocześnie jest rzeczą bardzo prawdopodobną, że w wyniku dokonywanych zmian doszło do zatarcia pierwotnego sensu teologicznego oraz do wprowadzenia nowego przekazu teologicznego, który nie był obecny w tekście wyjściowym. To tymczasem posiada szczególne znaczenie dla Kościoła katolickiego, ponieważ zgodnie ze starożytną zasadą *lex orandi – lex credendi* treść modlitw wyraża treść wiary, a sposób modlitwy jest determinowany przez to, w co się wierzy. Skoro zatem w minionym stuleciu doszło do serii zmian w obrębie wielkopiątkowej ektenii, wolno na tej podstawie założyć, że jednocześnie doszło do zmiany na poziomie wyrażu wiary Kościoła.

Celem niniejszego opracowania będzie próba udzielenia odpowiedzi na następujące pytanie badawcze: jakie zmiany w zakresie wymowy teologicznej przyniosły ze sobą wprowadzane kolejno modyfikacje w modlitwach wielkopiątkowej ektenii⁴. Realizacja celu pracy będzie możliwa z jednej strony dzięki zestawieniu poszczególnych oracji zanoszonych do Boga w Wielki Piątek w obrębie tej samej kategorii, z drugiej zaś strony dzięki analizie treści, które zostały wycięte z zastanego tekstu oraz dodane w obrębie nowo utworzonych wersji oracji.

Na gruncie literatury naukowej temat wielkopiątkowej ektenii jest podejmowany raczej przy okazji, w kontekście głównego nurtu analiz prowadzonych

³ Zob. Sacra Congregatio Rituum, „Decretum generale liturgicus hebdomadae sanctae ordo instauratur *Maxima redemptionis*”, *Acta Apostolicae Sedis* 47 (1955) 838–841; Sacra Congregatio Rituum, „Instructio de ordine hebdomadae sanctae instaurato rite peragendo”, *Acta Apostolicae Sedis* 47 (1955) 842–847.

⁴ Należy zatem wyraźnie podkreślić, że celem pracy nie jest systematyczny wykład symboliczny poszczególnych sformułowań obecnych w wielkopiątkowej ektenii, a jedynie skupienie się na różnicach wynikających z kolejno wprowadzanych wariantów modlitw.

przez badaczy. Zazwyczaj nie są to opracowania szczegółowe, ale takie, które temat modlitwy powszechnej Wielkiego Piątku podejmują bardziej ogólnie, w ujęciu synchronicznym, a zatem analizując finalną postać intencji. Przykładem opracowania analizującego modlitwy wielkopiątkowej ektenii od strony diachronicznej jest choćby praca Łukasza Kamykowskiego⁵. Duży wkład w ukazaniu zmian dokonanych na przestrzeni kolejnych reform liturgicznych w treści niektórych oracji wielkopiątkowych wniósł autor niniejszej publikacji. W swoich artykułach naukowych nie tylko podjąłem się próby wyjaśnienia zmian w obrębie modlitwy wiernych w przekazie teologicznym, ale także ukazałem owe modyfikacje w zakresie technicznego sposobu realizacji wielkopiątkowej ektenii⁶. Co więcej, jedno z moich opracowań zostało poświęcone problematyce swego rodzaju „apologii” wielowiekowej postaci modlitwy za żydów, tzn. pokazania, że tradycyjna wielkopiątkowa oracja za żydów nie tylko nie jest dyskryminująca, ale tak naprawdę posiada mocne podłoże biblijne i w gruncie rzeczy wyraża szczerą troskę Kościoła o największe dobro dla przedstawicieli judaizmu rabinicznego⁷.

Nie oznacza to jednak, że wyniki analiz przeze mnie przedstawione wyczerpują podjęty problem badawczy. Analizowałem bowiem podjęte problemy w ściśle określonym zakresie tematycznym wyznaczonym przez formę artykułu. Nie wyciągałem zatem syntetycznych wniosków teologicznych w oparciu o cały przeanalizowany materiał badawczy wielkopiątkowej ektenii, ponieważ było to nieusprawiedliwione formą podjętych badań. Co więcej, niektóre analizy nie miały charakteru wyczerpującego, tzn. nie ukazywały pewnego spektrum problemów, jak choćby w przypadku badań dotyczących modlitwy za Kościół, w której jest jeszcze kilka zagadnień do ukazania. Poza tym analizując kolejne wersje wiel-

⁵ Zob. Ł. Kamykowski, „Sens przeobrażeń modlitwy za żydów w rzymskiej liturgii Wielkiego Piątku”, *Analecta Cracoviensia* 20 (1988) 177–197.

⁶ Zob. D. Mielnik, „Wielkopiątkowa modlitwa za niekatolików na tle posoborowych reform liturgicznych”, *Teologia. Kultura. Społeczeństwo* 4 (2018) 191–201; D. Mielnik, „Wielkopiątkowa modlitwa za władzę świecką na tle dwudziestowiecznych reform liturgicznych”, *Teologia. Kultura. Społeczeństwo* 5 (2019) 115–125; D. Mielnik, „The Good Friday Oration for Non-Christians in the Background of the 20th Century Liturgical Reforms”, *Poznańskie Studia Teologiczne* 39 (2021) 85–98; D. Mielnik, „The Good Friday oration *ad intra ecclesiam* in the context of the post-conciliar liturgical reforms”, *Warszawskie Studia Teologiczne* 34/2 (2021) 84–98; D. Mielnik, „The Good Friday Oration For The Jews In The Latin Liturgical Books In The Background Of The Postconciliar Liturgical Reforms. From The Conflict To The Cooperation”, *International Relations Review* 12 (2021) 141–158; D. Mielnik, „The Good Friday oration as defined in the rubrics in the light of the twentieth-century liturgical reforms”, *Studia Elckie* (oddany do druku).

⁷ Zob. D. Mielnik, „Is the traditional Good Friday oration for the Jewish people factually hurtful? Attempting to offer an apology for «pro perfidis Judaeis»”, *Łódzkie Studia Teologiczne* 31/3 (2022) 243–256.

kopiátkowej próby za niekatolików, nie skupiłem się na wariancie z *Variationes in ordinem Hebdomadae Sanctae inducendae*⁸ czy z trzeciej edycji typicznej odnowionego Mszału Rzymskiego. Z drugiej jednak strony przysłowiowe wyważanie otwartych drzwi jest bezsensowne, stąd wnioski wyciągnięte przeze mnie będą podstawą prowadzonych w niniejszym opracowaniu analiz przy założeniu pewnych koniecznych uzupełnień i szerszego ukazania problemów wynikających z zestawień poszczególnych wersji wielkopiátkowej ektenii.

Podstawową metodą wykorzystaną w pracy będzie metoda porównawcza. Za pomocą tego narzędzia badawczego będzie możliwe zestawienie treści poszczególnych modlitw, jak również sposobu realizacji wielkopiátkowej ektenii. W ten sposób będzie można ustalić, czym różnią się poszczególne oracje, co będzie stanowiło konieczny punkt wyjścia dla dalszego procedowania. Drugą ważną metodą badawczą będzie metoda analityczna, która pomoże w ustaleniu przesłania teologicznego zmienionego wskutek usunięcia określonych sformułowań w zastanym tekście oracji oraz dodanego wskutek wprowadzonych uzupełnień czy modyfikacji. Ważną rolę w prowadzonych analizach odegra również metoda alegoryczna, która pomoże w ustaleniu podłoża symbolicznego kryjącego się za określonymi gestami czy rozwiązaniami liturgicznymi. Trzeba bowiem pamiętać, że zwłaszcza tradycyjna liturgia jest przepełniona różnego rodzaju odwołaniami symbolicznymi, których celem jest przekazanie odbiorcy ściśle określonych treści. Tymczasem wskutek powszechnego zaciemnienia we współczesnych czasach roli symbolu ten aspekt niekoniecznie musi być dobrze zauważalny.

Tekstami źródłowymi niniejszego opracowania będą zatem następujące księgi liturgiczne. W pierwszej kolejności będzie to przedostatnie typiczne wydanie niezreformowanego Mszału Rzymskiego, a zatem edycja Mszału Benedykta XV z 1920 roku. Następnym tekstem źródłowym będzie *Ordo Hebdomadae Sanctae Instauratus*, czyli tzw. Odnowiony porządek Wielkiego Tygodnia wprowadzony przez Piusa XII w 1955 roku. W dalszej kolejności analizy będą bezpośrednio dotyczyć *Variationes in ordinem Hebdomadae Sanctae inducendae*, czyli dokumentu z 1965 roku, mocą którego wprowadzono pewien zakres reform w niektórych modlitwach wielkopiátkowej ektenii. W dalszej kolejności materiałem źródłowym będzie pierwsze typiczne wydanie odnowionego Mszału Rzymskiego z 1970 roku oraz trzecia edycja typiczna Mszału Pawła VI z 2002 roku⁹. Pomocniczymi materiałami źródłowymi, czyli takimi, które będą

⁸ Choć, co ciekawe, wspomina o tym, że ten dokument przyniósł pewne zmiany w treści tej oracji.

⁹ Tekstami źródłowymi będą zatem: *Missale romanum ex decreto Concilii Tridentini restitutum S. PII V pontificis maximi jussu editum aliorumque pontificum cura recognitum a S. Pio X*

konfrontowane w celu uzupełnienia zasadniczego wątku analiz, będzie *editio princeps*, a zatem Mszał Piusa V z 1570 roku, ostatnia typiczna edycja niezreformowanego Mszału Rzymskiego, a zatem Mszał Jana XXIII z 1962 roku, oraz druga edycja typiczna Mszału Pawła VI z 1975 roku¹⁰.

Opracowanie zostanie ustrukturyzowane w obrębie trzech zasadniczych rozdziałów. W rozdziale pierwszym analizy zostaną zogniskowane wokół problematyki szeroko rozumianych zagadnień wstępnych, na które składać się będzie taka problematyka, jak np. nomenklatura wielkopiątkowej modlitwy wiernych, jej miejsce w obrębie całej liturgii Wielkiego Piątku czy omówienie tej celebracji od strony czysto rubrycystycznej. Prowadzone analizy co do zasady, gdzie będzie to możliwe, będą prowadzone według klucza diachronicznego, a zatem będą ukazywać dokonujące się na przestrzeni kolejnych edycji ksiąg liturgicznych zmiany. Ten sposób postępowania przygotuje pole pod procedowanie dla drugiego rozdziału opracowania.

Drugi rozdział pracy w całości zostanie poświęcony zestawieniu poszczególnych modlitw wielkopiątkowej ektenii. W praktyce będzie wyglądało to w ten sposób, że najpierw przywołana zostanie treść oracji obecna w Mszale Benedykta XV, a następnie ukazane zostaną kolejne zmiany wprowadzone w poszczególnych księgach liturgicznych. Dzięki takiemu postępowaniu będzie możliwe zaobserwowanie, co modyfikowano w kolejnych latach. W dalszej kolejności poszczególne zmiany zostaną przeanalizowane pod kątem treści teologicznych, które się za nimi kryją. W ten sposób będzie możliwa obserwacja, które treści teologiczne pominięto, a które dodano.

W trzecim, ostatnim rozdziale opracowania poruszona zostanie problematyka podsumowująca dokonane analizy oraz przybliżająca zaobserwowane proble-

reformatum et Benedicti XV auctoritate Vulgatum (Vatican: Juxta Typicam Vaticanam 2004); *Ordo Hebdomadae Sanctae Instauratus. Editio iuxta typicam vaticanam* (Ratisbonae: Juxta Typicam Vaticanam 1955); *Variationes in ordinem Hebdomadae Sanctae inducendae. Editio Typica* (Vatican: Typis Polyglottis Vaticanis 1965); *Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II Instauratum Auctoritate Pauli PP. VI Promulgatum. Editio i Juxta Typicam* (Vatican: Typis Polyglottis Vaticanis 1970); *Missale romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ioannis Pauli PP. II cura recognitum* (Città del Vaticano: Typis Vaticanis 2002).

¹⁰ Pomocniczymi tekstami źródłowymi będą zatem: *Missale romanum. Editio Princeps (1570)* (Città del Vaticano: Libreria Ed. Vaticana 1998); *Missale romanum ex Decreto SS. Concilii Tridentini Restitutum Summorum Pontificum Cura Recognitum. Editio typica 1962* (Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 2007); *Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II Instauratum Auctoritate Pauli PP. VI Promulgatum. Editio typica altera* (Vatican: Libreria Editrice Vaticana 1975).

my natury teologicznej związane z dokonanymi na przestrzeni czasu zmianami. Właśnie w tej części pracy nastąpi próba oceny zasadności poszczególnych modyfikacji wprowadzonych kolejnymi reformami liturgicznymi na tle dotychczasowej praktyki liturgicznej.

Integralną częścią opracowania będą trzy różne aneksy. Na pierwszy z nich składać się będzie synoptyczne zestawienie układu poszczególnych intencji w tradycyjnych księgach liturgicznych oraz w tych odnowionych. Drugim aneksem jest tłumaczenie wielkopiątkowej modlitwy wiernych według edycji Benedykta XV. Wreszcie na trzeci aneks składa się synoptyczne zestawienie tekstów modlitw oraz rubryk mszalnych w czterech wybranych edycjach typicznych Mszału.

Spis treści

Wprowadzenie	7
Rozdział I: Zagadnienia wstępne i rubrycystyczne	13
1. Kolejne dokumenty zmieniające wielkopiątkową modlitwę wiernych	15
2. Nomenklatura	17
3. Miejsce w strukturze liturgii wielkopiątkowej	22
4. Układ, liczba oraz podział modlitw.	25
5. Techniczna strona realizacji modlitw	34
Rozdział II: Analiza diachroniczna poszczególnych modlitw	49
1. Modlitwa za Kościół	51
2. Modlitwa za papieża	55
3. Modlitwa za wszystkie stany Kościoła	58
4. Modlitwa za władzę świecką	68
5. Modlitwa za katechumenów	78
6. Modlitwa za uciśnionych	79
7. Modlitwa za niekatolików	83
8. Modlitwa za żydów	90
9. Modlitwa za niechrześcijan	110
Rozdział III: Zasadnicze kierunki zmian wielkopiątkowej ektenii oraz główne tematy teologiczne dokonanych modyfikacji	119
1. Odnowiony porządek Wielkiego Tygodnia	121
2. <i>Variationes in ordinem Hebdomadae Sanctae inducendae</i>	123
3. Odnowiony Mszał Rzymski	124
4. Zagadnienie samego faktu wprowadzenia zmian	125
5. Problem możliwości osiągnięcia zbawienia poza Kościołem	128
6. Kwestia relacji niekatolików do Kościoła	128
7. Problematyka wpływu Kościoła na rzeczywistość doczesną	129
8. Zagadnienie niejednoznaczności pewnych sformułowań	130

Zakończenie	133
Bibliografia	139
Aneks 1: Zestawienie sukcesji modlitw wielkopiątkowej ektenii	151
Aneks 2: Tłumaczenie wielkopiątkowej modlitwy wiernych według Mszału Benedykta XV	153
Aneks 3: Synoptyczne zestawienie poszczególnych modlitw z rubrykami w wybranych edycjach typicznych Mszałów	157
Indeks źródeł	169
Indeks osobowy	171
Summary	175
Table of contents	179